

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ		
1. Датум и орган који је именовано комисију: 05-08.03.2021., Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду		
2. Састав комисије у складу са <i>Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду</i> :		
1.	др Влашки Станко презиме и име Филозофски факултет у Новом Саду установа у којој је запослен-а	Доцент звање Председник комисије функција у комисији
		Филозофија, 01.11.2018. ужа научна област и датум избора
2.	др Иван Јордовић презиме и име Филозофски факултет у Новом Саду установа у којој је запослен-а	Редовни професор звање Члан комисије функција у комисији
		Класичне науке, 28.10.2016. ужа научна област и датум избора
3.	др Михаел Антоловић презиме и име Педагошки факултет у Сомбору установа у којој је запослен-а	Ванредни професор звање Члан комисије функција у комисији
		Историјске науке, 22.02.2018. ужа научна област и датум избора
4.	др Драган Проле презиме и име Филозофски факултет у Новом Саду установа у којој је запослен-а	Редовни професор звање Ментор функција у комисији
		Филозофија, 15.07.2016. ужа научна област и датум избора
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ		
1. Име, име једног родитеља, презиме: Лазар, Зоран, Атанасковић		
2. Датум рођења, општина, држава: 15.11.1988. Нови Сад, Република Србија		

3. Назив факултета, назив претходно завршеног нивоа студија и стечени стручни/академски назив: Филозофски факултет у Новом Саду, Мастер академске студије филозофије, Мастер професор филозофије
4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија: 2013. Докторске студије филозофије

III НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ: *Хегел и проблем писања историје*

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страница, поглавља, слика, схема, графикона и сл.

Докторску дисертацију *Хегел и проблем писања историје* чине три поглавља која су подељена на више потпоглавља и краћих одељака. На почетку дисертације на српском и енглеском језику дата је кључна документацијска информација, као и сажетак. На крају рада налази се списак цитиране литературе. Дисертација садржи укупно 392 странице текста.

Прво поглавље „Припремна разматрања“ (стр. 11-104) сачињено је од три потпоглавља. У потпоглављу **„Запостављени предмет и његова спољашњост“ (стр. 11-19)** кандидат проблемски приступа централном питању рада о начину на који се из перспектива Хегелове филозофије мисаоно може сагледавати однос филозофије историје према историографији као сопственој нефилозофској претпоставци. У другом потпоглављу **„Невидљивост 'нефилозофског'“ (стр. 20-98)** кандидат се бави природом материјала преко којих су истраживачу дата Хегелова *Предавања из филозофије светске историје* (стр. 21-28), разматра историју њихових издања (стр. 28-54), као и чворишне тачке у двовековној филозофској рецепцији ових Хегелових предавања (стр. 54-98). Потпоглављем **„Метод и ток дисертације“ (стр. 99- 104)** осветљава се методологија која ће бити примењена у централном делу рада, образлажу се интерпретаторске одлуке на основу којих је одређена његова структура, дефинишу се главни циљеви и експлицирају се водеће хипотезе истраживања.

Друго поглавље „Изворна историографија“ (стр. 105-184) бави се карактеристикама начина писања историје који Хегел у уводу у своја *Предавања из филозофије светске историје* назива изворном историјом. Подељено је на два потпоглавља. У **првом („Проблеми изворности“, стр. 105-140)** разматрају се суштинске одлике делатности изворних историчара, као и субјективни услови услед којих је могућа поопштивост, тј. објективност историјског памћења. Испитују се и разлике између представне свести која је на делу у историографији и епском песништву. **Друго** потпоглавље **(„Историографија и њена спољашњост“, стр. 140-184)** бави се најпре природом промене која се с Херодотом и Тукидидом у култури памћења дешава тиме што мит бива замењен историјом. У одељку **„Језик недовршене садашњости и границе историјског“ (стр. 162-184)** тематизује се откриће хоризонта недовршене садашњости политичког живота унутар ког та промена постаје могућа, као и разлози због којих је Хегел сматрао да је она нужно изостајала у културама попут кинеске и индијске.

Треће поглавље „Рефлектујућа историографија“ (стр. 185-372) у првом од својих шест потпоглавља разматра начин на који је овај облик писања историје обрађиван у два верзијама Хегеловог *Увода у Предавања из филозофије светске историје* (стр. 185-207). Друго потпоглавље пажњу посвећује специфичностима предмета рефлектујуће историје уопште, као и особеностима њеног првог модуса, тзв. опште историје (стр. 208-239). Позиције Ливијевог списа *Историја Рима од оснивања града* преиспитиване су у трећем потпоглављу, и то као дела које би, на основу Хегеловог суда, представљало пример опште рефлектујуће историје (стр. 240-268). Однос рефлексије и историјске изворности преиспитиван је кроз поређење Ливијеве и Полибијеве историографске праксе у четвртм потпоглављу дисертације (стр. 268-295). У петом потпоглављу (стр. 295-342) пажња кандидата је усмерена на оно о чему се с Хегелом може размишљати као о битностима прагматичке и критичке историографије. Као парадигматична коментарисана су историографска становишта Шилера и Нибура. Тзв. специјална историографија, као последњи модус писања историје који издваја Хегел, тематизована је у шестом потпоглављу (стр. 342-365). У првом плану овог потпоглавља јесте питање о Хегеловом критичком ставу према програму који је заступала немачка историјско-правна школа. Свако од потпоглавља укључује и краће одељке. Излагање затвара **„Закључна реч“ (стр. 366-272)** у којој докторанд сажима резултате читавог истраживања.

На самом крају дисертације (стр. 373-392) налази се списак цитиране литературе који обухвата 286 библиографских јединица.

ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У првом делу рада (А. Припремна разматрања) кандидат поставља своје становиште у контекст досадашње рецепције Хегелове филозофије историје. У њему се најпре скреће пажња на релативну тематску запостављеност нефилозофских претпоставки Хегелове филозофије историје у досадашњој интерпретативној традицији. Даљи ток дисертације посвећен је излагању: 1) Историје приређивања *Предавања из филозофије светске историје*; 2) Кратке историје рецепције Хегелове филозофије историје. Кандидат демонстрира изванредан паралелизам између начина на који су приређивана класична издања Хегелових *Предавања* и главних токова у интерпретацији њихових позиција. Кандидат примећује како је објављивање *Предавања* у форми јединствене књиге (од првог Гансовог издања, па све до Ласоновог и Хофмајстеровог издања) одредило усмереност касније интерпретације на филозофски појам светске историје. Последње је подразумевало и усмереност на резултате Хегеловог бављења историјом, док су претпоставке његовог приступа углавном биле мишљене с обзиром на оквири система. Према аргументима кандидата, промена у приређивачкој пракси половином двадесетог столећа резултирала је и променом интерпретативног става према Хегеловој филозофији историје. Нова издања одвојених курсева *Предавања* отворила су хоризонт на коме се Хегелово бављење историјом појавило као низ сусрета између филозофске мисли и историјске емпирије. Одсуство јединственог текста *Предавања* упућивало је на проблеме који нису до краја решиви у оквирима традиционалне системске интерпретације Хегелове филозофије. Пре свега, поред филозофско-системских основа Хегеловог мишљења историје, појавили су се и предметни основи у виду нефилозофске историографске праксе, директно тематизоване у *уводима* за *Предавања* (посебно 1822., 1828. и 1830). На основу нових издања настале су интерпретације фокусиране на проблем историографије (пре свега радови К. Ј. Бауера, М. Винтера и Т. Ројека). У закључном делу „Припремних разматрања“ кандидат методски и тематски ситуира своју дисертацију у оквири нових читања усмерених на значај проблема историографије за Хегелово мишљење историје. Нов моменат у дисертацији – у односу на претходне интерпретације – састоји се у излагању из оквира херменеутике Хегеловог схватања историје и историографије и у окретању хеуристичкој примени интерпретативних резултата на читање текстова писаца историје на које упућују Хегелова *Предавања*. Кандидат јасно и прецизно одређује циљеве целокупног истраживања. Први циљ дисертације јесте тумачење Хегелове тематизације историографије и значаја те тематизације за разумевање односа између филозофије историје и историографије уопште. Други њен циљ јесте одређивање концептуалног оквира унутар којег се историографска делатност може разумевати као манифестација политичке и историјске свести аутора. Сходно постављеним циљевима, кандидат доследно и прецизно поставља и водеће хипотезе истраживања. Првом се, на Хегеловом трагу, претпоставља паралелизам између политике и историографије. Другом хипотезом сугерише се да Хегелова разматрања различитих начина писања историје из *увода* у његова *Предавања из филозофије светске историје* треба тумачити у светлу претпоставке о јединству историографске делатности.

Анализу првог начина писања историје о којем говори Хегел, изворне историографије, кандидат у другом делу дисертације спроводи водећи се интерпретаторском намером да њоме осветли шта за Хегела уопште значи писање историје. Кандидат истиче да се код Хегела о појму изворности у контексту питања о историографији размишља као о начину приповедања у којем преовлађује непосредан однос између свести историчара и предмета о којем приповеда, односно да је за изворну историју карактеристично одсуство јасне диференције субјекта и објекта историјског разматрања. Поткрепљујући свој став тумачењем садржаја Хегелових *увода* у *Предавања из филозофије светске историје*, кандидат с правом наглашава да није саморазумљива интерпретаторска одлука да се однос изворне историје према другим начинима писања историје код Хегела протумачи као манифестација дијалектицитета непосредности који је обелодањен целином његовог система филозофије. Уместо ка таквој одлуци, кандидат своје истраживање води у правцу испитивања субјективних претпоставки услед којих је могуће превођење пролазног искуства у трајну представну форму које је, према Хегелу, својствено изворној историографији. За ослонац при том има Хегелова *Предавања из филозофије духа*. Минуциозне анализе начина на који се код Хегела на хоризонту расправљања о

бићу памћења користи метафорика *Мнемосине*, кандидата воде до закључка да за Хегела изворни историчар јесте посредник између две врсте темпоралности, тј. између два поретка вечности: вечности понављања и случајности појава с једне и вечности трајања представа с друге стране. У психолошкој равни, то посредовање одвија се као присвајање пролазних опажаја од стране интелигенције која представља. Међутим, кандидат напомиње да се памћење не може поистоветити с произвођењем трајних представа. Истинско памћење је на делу само уколико те представе могу бити саопштене другима, тј. ако су настањене у сфери језичког знака. Настањењем у језику оне иступају у сопствени објективитет. Кандидат скреће пажњу на то да се не сме занемарити да се таква динамика представне свести не оспољава само у историографији, него и у епском песништву. Пажњу потом посвећује смислу Хегеловог разликовања песничке представе као представе за чула и духовне представе историчара. Како кандидат показује, у епском песништву, за разлику од алегоријских уметничких форми попут басне, оспољава се признање извесног типа аутономије сфери људских догађања у односу на природу. Певање о херојима који својим делима одступају од гвозденог поретка природе сведочанство је управо о томе. Но, та дела ипак остају нешто тренутно, случајно и несигурно. Кандидат оправдано закључује да се у памћењу таквих дела општи дух људске заједнице рађа издвајајући се у односу на њену непосредну природност не објективирајући се при том у постојаној форми. Отуд ни памћење не може имати постојаније обличе. Речју, памћење у којем преовлађује еп, памћење је претполитичке заједнице. Кандидат напомиње да корак историчара јесте пак корак по тлу на којем је заједница постала политичком. Прерасла је у државу. Према ставу кандидата, стабилној објективности политичког света одговара стабилна делатност историјског памћења којом тај свет у својој недовршеној садашњости, повратно, изнова идентификује себе. У *храм Мнемосине* историја уноси приповести о људским, а не о божанским, нити о херојским делима као што је то случај у приповедањима митотворне свести. Уверљиво је образложење које кандидат даје за став да хегеловски схваћена историја у својој изворности изискује неповерење према миту. То чини анализирајући елементе Херодотове приче о Солону и Крезу, али и показујући да питање рађања историографије у хеленском духу уопште увек уједно јесте и питање о разумевању вредности политичког организовања живота заједнице. Проблематизујући став Хегелове филозофије историје према културама Истока, кандидат у том закључку налази ослонац за тумачење разлога због којих код Хегела приповести народа попут кинеског и индијског остају изван сфере домашаја филозофије историје као филозофске науке. Изворна историографска свест за Хегела претпоставља постојање државе у њеној недовршеној садашњости, и то као предмет који ће у историографској свести налазити сопствену самосвест, али, како кандидат с правом истиче, управо примери Кине и Индије показују да се она као таква уопште не успоставља као нужни ступањ у духовном животу сваке заједнице.

У трећем делу докторске дисертације кандидат темељно проблематизује шта је код Хегела мишљено општим појмом рефлектујуће историографије и у каквом је односу њена општа одредба према ономе што Хегел сматра да јесу посебни начини њене актуализације, тј. према општој, прагматичкој, критичкој и специјалној историји. Својим средишњим ставом кандидат напомиње да се Хегелово диференцирање начина рефлектујуће историографије не може ваљано тумачити уколико се оно схвати као строга класификација или разграничење међусобно несводивих типова историографије. Посебни начини рефлектујуће историографије не могу једнозначно бити везани ни за прецизно одређене ауторе, нити за њихова дела. Уместо као о типологији, кандидат скреће пажњу на могућност да се о овој диференцијацији мисли као о скици или опису многоструких начина на које се Хегелу појављује пракса рефлектујућег историографа, односно као о заснивању својеврсне феноменологије историографије. Различити начини на које се појављује рефлектујућа историја нису елементи на које би се она распарчавала. Према ставу кандидата, ти начини, напротив, сведоче о јединству историографске делатности у којој долази до промене онога што ће у њој имати улогу тежишне тачке. Заједничка карактеристика сваке историографије коју се с Хегелом може назвати рефлектујућом јесте то што у њој историографска свест не опредмећује примарно недовршену садашњицу државе у чијем животу и сама учествује, него полази од представа до којих је већ дошла изворна историографија. Предметни хоризонти рефлектујуће историографије, како кандидат напомиње, због тога неминовно јесу знатно шири. Бескрајно су разноврсна могућа средишта њеног интересовања за прошлост, баш као што и на многоструке начине она може успостављати дијалог садашњице са прошлошћу. Но, како кандидат истиче, начин на који се тај дијалог успоставља није ствар произвољности. У битном је одређен начином на који рефлектујући историчар разуме потребе

сопствене савремености и како својом историографском делатношћу у њој на специфичан начин узима учешће. Од кључног је значаја спремност кандидата да на основу тог увида изнова проблематизује и значење покушаја да се строго разграниче не само облици рефлектујуће историографије, него и разлика рефлектујуће и изворне историографије уопште. Тумачећи комплексну природу историографског поступања код историчара којег Хегел сматра рефлектујућим писцем-компиљатором попут Тита Ливија, односно код писца попут Полибија, чију делатност Хегел пак сматра примером за делатност изворног историографа, кандидат даје уверљиве аргументе у прилог неопходности овакве проблематизације. И у случају када се историографија усмерава на представе које нису изворно њене, она показује како свест која се на тај начин ствара о прошлости бива схваћена као одређујућа за садашњицу. Но, једнаку пажњу, како показује кандидат, неопходно је обратити на то да њихова заједничка конститутивна улога у погледу живота садашњице не доводи у питање смисао начелног разликовања између изворне и рефлектујуће историје. Мисаоно тежиште историографске делатности зависи пре свега од природе политичког искуства и облика политичке организације од којег та делатност полази и који и сама повратно конституише. У ситуацијама у којима историчар сведочи о експанзији политичке силе која по својим размерама превазилази оквире конкретне државе у којој живи, па и његовог доба уопште, фокус свог мисаоног погледа проналазиће поврх прилика којима је непосредни сведок. Како кандидат наглашава, интерпретаторска одлука да се рефлектујућа историографија тумачи напросто као напредак у односу на изворну, те да се читава Хегелова диференцијација начина писања историје схвати као линеаран, напредујући след, немају право упориште у Хегеловој мисли. Упркос немогућности говора о ономе што би у строгом смислу чинило Хегелову теорију историографије, реч је о поступку који радије треба тумачити у светлу настојања да се призна право различитих начина оспољења јединствене историографске делатности. Ту тезу кандидат ће с једнаком убедљивошћу бранити и када је реч о разматрањима права која би у животу историографске делатности имала критичка, прагматичка и специјална рефлектујућа историја. То чини разматрајући списе историчара на које изреком упућује Хегел, попут Нибура и представника историјско-правне школе, те тумачењем дела и позиција аутора поводом којих уочава имплицитнију, али несумњиво парадигматичну блискост с оним о чему се код Хегела размишља као о рефлектујућој историографији, попут Фридриха Шилера. Следствено главним увидима читавог истраживања, кандидат и овде убедљиво показује да различитости међу начинима писања историје, на које је указао Хегел, постају проблематичне једино када за себе у својој изолованости затраже да им се призна апсолутна вредност.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ:

Атанасковић, Ј. (2017). Филозофија, право, историја: Хегел, историјско-правна школа и Нибур. *Архе*, 28, 53-70.

Атанаковић, Ј. (2018). Повијест и Текст: Прилог морфологији односа између истине и текста. *Филозофска истраживања*, vol. 38, бр. 4, 777-792.

Атанасковић, Ј. (2019). Хегел и Ливије: Рефлектујућа историографија и етика памћења. *Архе*, 32, 81-114.

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у складу са *Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду* који је повезан са садржајем докторске дисертације. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду уредника часописа о томе.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА:

Сучељавајући се с проблемом неразјашњености међусобног односа различитих облика историографије о којем сведочанство дају Хегелови *уводи у Предавања из филозофије светске историје*, истраживање је показало да се извор проблема крије у неспремности да се о овим облицима мисли мимо оквира захтева да се међу њима успостави строга појмовна хијерархија. Како кандидат истиче, та се неспремност на концу открива и као одсуство смелости да се о односу филозофије историје и историографије пита као о односу филозофије према ономе нефилозофском као таквом, а које сама нужно претпоставља. Темељно анализирајући све важније историографске изворе које Хегел узима за саговорнике при својој расправи о начинима писања историје, међусобна разликовања тих извора, али и њихова прожимања, истраживањем је потврђено да је, уместо о класификацији и типологизацији, о овим начинима на хегеловском трагу потребно мислити као о различитим аспектима јединствене историографске праксе од којих сваки може наступити у улози онога средишњег. Тиме је показан велики хеуристички потенцијал дескриптивно-феноменолошке обраде Хегеловог става према историографији која се заснива овом дисертацијом. Који од споменутих аспеката историографске праксе ће имати централну улогу, није, међутим, ствар спољашње арбитраже као што би то био случај уколико би се о њима размишљало само као о оруђима о чијој примени би истраживач могао да донесе самовољну одлуку. Како је истраживање показало, који ће аспект доминирати зависи пре свега од облика организације политичке заједнице у којој историографско дело настаје и које тим делом и само бива конституисано у облику специфичне духовне представе. Историографија је на тај начин сагледана као начин на који заједница ствара представу о сопственом идентитету. Управо то је кандидат показао и у закључном осврту на резултате читавог истраживања. Тиме су на недвосмислен начин потврђене главне хипотезе читавог истраживања.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Приступивши питању о начину на који се код Хегела имплицитно или експлицитно схвата однос филозофије историје према раду историографије који она нужно претпоставља, кандидат је у докторској дисертацији *Хегел и проблем писања историје* спровео иновативну, темељну и свеобухватну проблематизацију Хегеловог става према историографији. Кандидат је већ у уводним разматрањима самосвојно и прецизно поставио главне хипотезе читавог истраживања. Хипотеза по којој различити начини писања историје могу бити ваљано тумачени као различити аспекти јединствене историографске делатности, као и хипотеза о паралелизму између политике и историографије, доследно су и с узорном јасноћом пропитиване у самосталном, критичком дијалогу кандидата са позицијама свих за централни проблем релевантних Хегелових дела и његових сачуваних рукописа, са свим битним изворима на које је Хегел својом филозофско-историјском концепцијом упућивао као на оличења различитих историографских приступа, као и с најразличитијим позицијама интерпретатора који су за ово питање показивали мисаони сензибилитет. Тумачење резултата тог испитивања уверљиво је посведочило о плодотворности стратегије конципирања својеврсне феноменологије историографије која је заснована овом дисертацијом, и то како када је реч о истраживањима ширег склопа питања везаних за Хегелову филозофију историје, тако и за промишљање односа филозофије и историографије уопште. У целини посматрано, кандидат је написао дисертацију изузетног квалитета.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:

Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме? **ДА**

Да ли дисертација садржи све битне елементе? **ДА**

По чему је дисертација оригиналан допринос науци?

Докторска дисертација *Хегел и проблем писања историје* представља до сада најопсежнију филозофску студију у којој се спроводи интегрална анализа Хегелове тематизације историографије – уједно ради се и о првом опсежном истраживању ове теме написаном на српском језику. Иновативна је интерпретаторска стратегија кандидата, који се одлучује да Хегелову филозофско-историјску мисао преиспита тако што ће иницирати интензиван и свеобухватан дијалог између њених становишта и историографских позиција које сâм Хегел декларативно оставља изван оквира унутар којих се гради филозофија светске историје као филозофска наука. Кандидат је тај дијалог успоставио заснивајући и развијајући аутентично интерпретативно становиште које се темељи на идеји једне феноменологије историографије. Дисертација због свега наведеног представља аутентичан научни допринос који је вредан највеће пажње наше и регионалне филозофске јавности.

Који су недостаци дисертације и какав је њихов утицај на резултат истраживања?

Дисертација нема недостатака који би утицали на резултате истраживања.

X ПРЕДЛОГ:

На основу наведеног, комисија предлаже:

- а) да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана;**
- б) да се докторска дисертација врати кандидату на дораду (да се допуни односно измени);
- в) да се докторска дисертација одбије.

Место и датум:

Нови Сад, 4. април 2021.

1. др Станко Влашки, доцент

_____, председник

2. др Иван Јордовић, редовни професор

_____, члан

3. др Михаел Антоловић, ванредни професор

_____, члан

4. др Драган Проле, редовни професор

_____, ментор

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење односно разлоге због којих не жели да потпише извештај и да исти потпише.